

Виктор ТРАЈАНОВСКИ
Институт за етнологија и антропологија
Природно-математички факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ЕТНОГРАФИЈА НА ПОЈАВАТА И РАЗВОЈОТ НА БЕКТАШКИОТ ТАРИКАТ ВО МАКЕДОНИЈА

Abstract: *The paper provides a historical overview of the Bektashi dervish order in Macedonia, from its occurrence to the present day based on rich ethnographic material. Beginning with the missionary Sar' Saltuk, a legendary figure present in this area before the arrival of the Ottomans, following through the Ottoman period, the Interwar Period, during socialism and post-socialism certain political decisions are included, as well as social phenomena and processes that will directly affect on the (non)existence of certain Bektashi tekkes (lodge), but also on the course of bektashi life in general.*

Key words: *Sari Saltuk, Ottoman period, the Interwar period, socialism, post-socialism*

Политиката за ширење на исламската култура низ целиот Балкан имала забележителен успех и во Македонија. Иако исламот во Македонија се распрос-транил, главно како сунитски, заедно со него дошле и разни учења, движења и институции, т.е. разни дервишки редови со најразлична идеолошко - верска ориентација, од најконзервативна до најреволуционерна.¹

Мозаикот составен од дервишките редови што егзистирале во Македонија е многу шаренолик. За неговата шареноликост се погрижиле следниве тарикати: кадири, рифаи, шазили, мевлеви, халвети, садии, накшибенди, бајрами, мелами, бекташи и др.

¹ Александар Стојановски, редактор, *Историја на македонскиот народ*, том втори, „Македонија под турска власт (од XIV до крајот на XVIII век)“, (Скопје: Институт за национална историја, 1998), 393.

Судејќи според теќињата и турбињата што може да се сретнат низ територијата на Македонија, слободно може да се каже дека бекташкиот дервишки ред бил еден од најраспространетите тарикати во Македонија.

Присуството на бекташите во Македонија пред османлиските освојувања

Кога зборуваме за присуството на бекташите во Македонија пред османлиските освојувања, неминовно е да се спомне името на мисионерот Сар' Салтук (тур. Sarı Saltuk), кој, според преданијата, одиграл значајна улога во ширењето на бекташките верувања во Македонија, но и на Балканот и кој денес се смета за еден од поголемите светци во бекташката традиција. При рака немаме никакви пишани податоци во врска со постоењето и активноста на овој голем суфија, а сето она што се знае е земено од локалните преданија.²

Одредени извори велат дека Сар' Салтук, кој бил современик со Хаџи Бекташ Вели, бил испратен директно од теќето на Хаџи Бекташ Вели, како прв дервиш кој пристигнал на Балканот во 1263 година со цел да ги шири туркменските и суфи-исламските традиции.³

Според одредени истражувачи, пак, Сар' Салтук не е личност која навистина постоела, туку со неговото име се претставени дејствувањето и искуството на суфиите кои два века по ред делувале на балканските простори. Токму поради ова и повеќето балкански тарикати го сметаат Сар' Салтук за припадник на нивните редови. Сепак, Сар' Салтук се здобил со поголемо почитување меѓу бекташите и на Балканот повеќе е познат како припадник на бекташкиот тарикат.⁴

Значаен извор за легендарниот живот на Сар' Салтук е Салтукнаме (Saltuk-nâme), дело објавено во три тома, каде што се собрани преданија за Сар' Салтук од Румелија и Анадолија од страна на Ебул Хајр-и Руми, а по наредба на султанот Џем, син на султанот Мехмед II. Се претпоставува дека делото е завршено во 1480 година.⁵

Покрај Салтукнаме, друг важен извор што дава сознанија за Сар' Салтук е прочуеното дело Сејахатнаме (Seyahatnâme) на Евлија Челеби.⁶

² Метин Изети, *Тековите на тесавуџот*, (Тетово: Здружение за културна афирмација „СКОФИА“, 2008), 102.

³ Abdülbaki Golpınarlı, *Vilayetname, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995) 44; Duman Didem Doganyılmaz, *Alevi - Bektashi Belief in Balkans: A Historical Legacy*, *Balkan Social Science Review* Vol. 7, (2016), 72.

⁴ Изети, *Тековите на тесавуџот*, 102.

⁵ Senad Mičijević, *Sarı Saltuk, historija i mit*, (Mostar: Fondacija „Baština duhovnosti“, 1435/2014), 13.

⁶ Evliya Çelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, (Sarajevo: Svjetlost, 1967), (назив на оригиналот: Çelebi Evliya, *Seyâhatnâmesi*, İstanbul 1314/1896 – 1318/1900).

За мисионерската дејност на Сар' Салтук, а во врска со ширењето на исламот, може да се види од собраните преданија што се наоѓаат во погоре споменатите дела, според кои Сар' Салтук несомнено се однесувал кон христијаните како кон неверници и непријатели, но, во исто време, тој поминувал добар дел од своето време во манастири и цркви маскирајќи се како христијански монах или светец.⁷ Во црквите држел говори во лик на свештеник, на овој начин повикувајќи ги христијаните во ислам.⁸ Исто така, се споменува дека Сар' Салтук убил патријарх или свештеник, го презел идентитетот на свештеникот и од неговата манастирска ќелија конвертирал многу луѓе во ислам.⁹ Сар' Салтук како мисионер е познат и меѓу претставниците на бекташкиот тарикат во Македонија. Тоа го потврдува следната изјава:

Зборувам за Сар' Салт'к-баба... Тој дошол на Балканот. Сар' Салт'к-баба неговото место е во местото Свети Наум. Фактички Свети Наум је истата, се работи за истата личност, е Сари Салт'к-баба.¹⁰

Интересно е преданието во врска со гробот на Сар' Салтук кое е широко распространето низ целиот Балкан. Имено, по неговата смрт тој го мултиплицирал неговото тело за да ги задоволи неколкуте бекташки центри што тој самиот ги основал. Преданието вели дека, по смртта на Сар' Салтук, на седум старешини им било кажано да земат по еден ковчег и да го однесат во нивното место. Онаму каде што ќе се појави телото на Сар' Салтук, таму треба да биде неговото турбе. Кога ги отвориле ковчезите, телото на Сар' Салтук се појавило во сите седум ковчези. Па, според тоа, неговото тело е погребано на седум различни места. Ова го потврдуваат теренските истражувања:

Маками, место каде што се верува дека и тука е неговиот гроб."¹¹ Сари Салт'к до Полонија бил, мислам и таму имал гроб, Полска, Москва, на многу места, така имало¹²... во Добруца... во Круја, Албанија, во овие во Мостар је, Аџпаша Сари Салт'к близу Благај, Мостар она, Буна реката. Еден таму негде Грчка каде е. На седум места. Оти се-

⁷ Helga Anetshofer, „Legends of Sari Saltuk in the Seyahatnâme and the Bektashi Oral Tradition“, *Evlilyâ Çelebi, Studies and essays commemorating the 400th anniversary of his birth*, Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Robert Dankoff (eds.), Istanbul (2012), 293.

⁸ Mičijević, *Sari Saltuk, historija i mit*, 16.

⁹ Anetshofer, „Legends“ 297.

¹⁰ Сопствени теренски истражувања, 2018 година, Кичево, баба во бекташкиот тарикат на 58-годишна возраст, Турчин.

¹¹ Сопствени теренски истражувања, 2018 година, Канатларци, халифебаба во бекташкиот тарикат на 56-годишна возраст, Турчин.

¹² Сопствени теренски истражувања, 2014 година, Канатларци, халифе-баба во бекташкиот тарикат на 57-годишна возраст, Турчин.

дум број е свет број во сите вери¹³... Едното исто така и во Македонија, Азиз Наум или Свети Наум ние што го викаме, фактички тој е Сар' Сал'к-баба.¹⁴

Фредерик Вилијам Хаслак (Frederick William Hasluck), историчар и археолог од Англија, кој од 1899 до 1916 година престојувал на Балканот, во своето дело „Христијанството и исламот под власта на султаните“ за гробот што се наоѓа во црквата Свети Наум, лоциран на крајбрежјето на Охридското Езеро, напишал: „Гробот на светецот е посетуван од бекташите од блиската околина кои го идентификуваат светецот со нивниот сопствен Сари Салтук“.¹⁵

„Дека припадници на други вери го почитувале светителот и манастирот се зборува и во Летописот на манастирот каде што се вели: „Оваа света институција стекна голем углед и чест и кај другозверци, а особено кај Отоманите Бекташи кои, не се знае од какви причини, ова светилиште го викаат 'Сари Салтик-баба' што преведено од турски значело жолтобрадиот татко. Според едно предание еднаш кога дошле на гробот на свети Наум неколку Турци замолиле некој од поупатените да им ги објасни ликовите од фреските. Кога тој што им ги објаснувал рекол: 'Овој е свети Наум', тие радосно извикале: 'А тој е нашиот татко. Интересен бил и начинот на кој се молеле бекташите. Тие кога ќе дошле во манастирот чевлите ги оставале пред манастирската капија и до црквата се доближувале со метаниш. На враќање излегувале наназад секогаш свртени со лицето кон црквата и пак со метаниш“.¹⁶

Во врска со времето на смртта на Сар' Салтук се споменуваат првите години по 1300.¹⁷

Легендите за Сари Салтук во Македонија се сè уште живи меѓу следбениците на бекташкиот тарикат, за кого се наведува дека е исклучително моќен и

¹³ Сопствени теренски истражувања, 2014 година, Тетово, дервиш во бекташкиот тарикат на 58-годишна возраст, Албанец.

¹⁴ Сопствени теренски истражувања, 2019 година, Кичево, баба во бекташкиот тарикат на 58-годишна возраст, Турчин.

¹⁵ Frederick William Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans, Vol. I*, (Oxford: Clarendon Press, 1929), 70.

¹⁶ Свети Наум Охридски – Чудотворец: Исцелител и просветител на македонскиот народ, <http://www.mn.mk/kultura/6390>.

¹⁷ Nuray Ocaklı, *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, (Ankara 2006), 30, <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003130.pdf>; Machiel Kiel, *The Türbe of Sarı Saltık at Babadag - Dobrudja*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12871>.

чудотворен чувар на бекташкиот тарикат.¹⁸ За време на моето истражување, преку исказите на моите соговорници, можеше да се забележи огромната љубов, почит и восхит која тие ја имаа кон ликот и делото на бекташкиот мисионер Сар' Салтук.

Бекташкиот тарикат во османлискиот период

Во османлискиот период едно од позначајните бекташки теќиња на Балканот се смета дека било теќето Сеит Али Султан во Димотика (тур. Dimetoka), основано од истоимениот бекташ во 15 век. Ова теќе било расадник за бекташи-мисионери кои се испраќале во различни места на Балканот каде што ја вршеле нивната мисионерска дејност.¹⁹

Историскиот развој на бекташкиот тарикат во Македонија, како и во целиот регион, се поврзува со подемот на бекташкиот ред од почетокот на 16 век со дејствувањето на Бал'м Султан²⁰ со седиште во гореспоменатото теќе Сеит Али Султан или К'з'ддели теќе.

За присуството на бекташкиот тарикат во Македонија во 16 век сведочи најстариот објавен пишан документ во врска со едно бекташко светилиште. Тоа е еден запис од 1544 година, чиј оригинал се чува во Архивот на Претседателството на Владата на Република Турција во Истанбул. Станува збор за теќето Х'д'р-баба²¹ во Македонски Брод, кое се смета за најстаро бекташко светилиште во Македонија.

Од истиот период, од 16 век се претпоставува дека потекнуваат Дикмен-баба теќето во Канатларци, како и теќето Харабати-баба, познато уште и како Серсем Али-баба теќе во Тетово.

Најголемата активност на бекташкиот тарикат на просторот на денешна Македонија се забележува почнувајќи од втората половина на 18 век, па сè до

¹⁸ Види: Fadıl Hoca, *Balkanlar'da İslamiyet'in Yayılmasında Sarı Saltuk'la İlgili Efsaneler ve Rivayetlerin Önemli*, *Balkanlarda İslam*, (Miadi Dolmaya Umut, Muhammet Savaş Kafkasyalı (Editör), Tika, yayın 19, 2016) 95.

¹⁹ Елизабета Конеска, „Преглед на бекташкиот дервишки ред во Р. Македонија“, *Балканите меѓу традицијата и модерноста. Административни, социјално-икономически и културно-просветни институции в балканските провинции на Османската империја (XVIII–XIX век)*, (Софија: ИК „ГУТЕНБЕРГ“, 2009), 231; М., Küçük, *Günümüz Balkan Bektasılığı, Güncel Durum, Gelişmeler, Sorunlar*. In P. Ecevitoglu, A. M. İrat, & Ayhan Yalçınkaya (Eds.), *Hacı Bektaş Veli: Güneşte Zerresinden. Deryada Katresinden* pp. 311., цитирано во Duman Didem Doganyılmaz, *Alevi - Bektashi Belief in Balkans: A Historical Legacy*, *Balkan Social Science Review* Vol. 7, 2016.

²⁰ Džemal Ćehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, (Sarajevo: Grafo-art atelje, 1986), 184; Елизабета Конеска, „Преглед“, 232.

²¹ Повеќе за ова теќе види кај Елизабета Конеска, „Дилеми околу историјата на црквата Св. Никола или Х'д'р баба турбето во Македонски Брод“, *Гласник*, год. 50, број 1, Скопје, (2006).

крајот на 19 век. Вклучувањето на некои месни водачи во бекташкиот тарикат во овој временски период, каков што е случајот со Реџеп-паша и Абдурахман-паша, влијаело врз непречениот развој на бекташките активности, како и врз изградбата на многу нови бекташки теќиња и завија.²²

Значајни ефекти во напредокот на бекташкиот тарикат во Македонија, како и на Балканот воопшто, биле забележани во соработката меѓу јаничарскиот корпус и бекташите. Бекташката легенда вели дека Хаџи Бекташ Вели станал „свет заштитник“ на јаничарите за време на султаните Орхан и Мурат I и одиграл водечка улога во исламизацијата на христијански региони од Балканот кои нашле свое место во османлиската војска.²³

Некои го објаснуваат ова со фактот што поголемиот дел од јаничарите биле по потекло христијански деца одземени со данокот во крв или воени заробеници. Овие момчиња, што следувале со данокот во крв и биле испраќани да живеат во турските села во Анадолија за да го научат турскиот јазик и исламската вера, покажале поголема наклонетост кон народните форми на религија отколку кон сунитскиот ислам. Кон крајот на шеснаесеттиот век Хаџи Бекташ станал официјално признаен светец на јаничарите, и постојано еден бекташки баба бил со секој корпус. Редот на бекташите и јаничарската војска станале така неразделни што секој нов деде, старешина, што се избирал за поглавар на редот, доаѓал во јаничарските кампови во Истанбул за да биде крунисан за ага на јаничарите.²⁴

Меѓутоа битна пресвртница во егзистенцијата на бекташкиот тарикат во целата османлиска империја доаѓа во 1826 г. со одлуката на султанот Махмуд II да се распушти јаничарскиот корпус и да се забрани бекташкиот тарикат.²⁵ Секако, ваквата одлука негативно се одразила и врз бекташите и бекташките светишта во Македонија. Во овој период бекташите за да се спасат од драконските казни на султанот Махмуд II, делувале потајно, прикравувајќи се во куќите на старешините кои им служеле како теќиња, во кои се извршувале верските обреди.

²² John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, превод на турски Reha Çamuroğlu, (Istanbul: 1991), 83, во: Изети, *Тековите*, 194–195.

²³ Olsi Jazexhi, *The Bektashi Tarikah of Dervishes*, <http://reocities.com/djalosh/bektashi.pdf>.

²⁴ Халил Иналџик, *Османската Империја: класично доба 1300–1600*, (Скопје: Слово, 2004), 213–214.

²⁵ Види: Taner Güney, Muhammed Emirhan Onhan, “Abolition of Janissary Corps and Socioeconomic Reflections”, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, Vol. 6, number 2, Tekirdağ (2020), 66–81; Erhan Afyoncu, “Reconstructing an empire: Mahmud II’s drastic change in state structure”, <https://www.dailysabah.com/feature/2018/07/06/reconstructing-an-empire-mahmud-iis-drastic-change-in-state-structure>, (пристапени на 15.09.2020); Oğuz Çetin, Centralization, Military Reform and the Abolition of Janissary Corps in the Late Ottoman Empire, https://www.academia.edu/12874519/CENTRALIZATION_MILITARY_REFORM_AND_THE_ABOLITION_OF_JANISSARY_CORPS_IN_THE_LATE_OTTOMAN_EMPIRE, (пристапени на 15.09.2020).

„Во почетокот на XX век, поразот во балканските војни и повлекувањето на османлиските сили од Македонија и Балканот, довеле до суштински политички и цивилизациски промени во балканските области кои до 1912/1913 година биле под османлиска власт. Една од последиците на тие промени била масовната миграција на дел од османлиско-турското население и другите муслимански заедници во Мала Азија“,²⁶ од кои еден дел припадници на разни дервишки редови вклучително и бекташкиот.

Еден помал дел од муслиманското население по поразот во 1912 година се повлекло заедно со османлиската војска. Тоа биле османлиски државни службеници, припадници на војската или пак лица кои имале причина да не ја дочекаат новата власт. Но покрај нив и дел од „обичното“ население, а во некои области и жителите на цели села се повлекле заедно со војската. Некои дотогаш големи и богати села останале празни. Бидејќи по завршувањето на балканските војни станало јасно дека Османлиското Царство неповратно ги изгубило дотогашните владеења, миграцијата се засилила.²⁷

Во овој период голем број бекташки теќиња ќе ја доживеат истата судбина на Османлиската Империја и засекогаш ќе исчезнат од картата на Македонија.

Бекташкиот тарикат во периодот меѓу двете светски војни

Информации за присуство на бекташки теќиња во Македонија на почетокот од 20 век дознаваме од веќе споменатото дело на Фредерик Вилијам Хаслак. Неговиот опис е следниов: „во Манастир (Битола) има мало теќе во градот, со гроб на Хусаин-баба, основачот, кое датира од 1872/1873; ова теќе било нештетено во 1914. Во соседството имало уште две теќиња.

Во К'шова (Кичево) било теќето основано од Х'д'р-баба, се вели дека било старо и населено со 6-7 дервиши. По смртта на последниот баба, теќето било затворено и, од страна на Србите, претворено во црква Св. Никола.

Во Канадлар (Канатларци) сè уште постои големо теќе за кое се вели дека било основано пред 200 години од страна на Дикмен-баба, кој го наследил Курд-баба.

Во Скопје пред војната имало две бекташки теќиња наречени по Мустафа-баба и Сулејман-баба, најверојатно уништени во 1923 година.

Други теќиња во овој регион биле во Калканделен (Тетово) – каде сè уште egzистира големото и значајно теќе што го содржи веројатно гробот на Серсем

²⁶ Vladan Jovanović, „Iseljavanje muslimana iz Vardarske banovine – između stihije i državne akcije“, *Zbornik Pisati istoriju Jugoslavije: Videnje srpskog faktora*, Beograd, (2007), 80–81. цитирано во: Борче Илиевски, *Демографските карактеристики на Вардарска Македонија меѓу двете светски војни (анализа на југословенските пописи од 1921 и 1931 година)*, (Скопје: Филозофски факултет, 2017), 87.

²⁷ Илиевски, *Демографските карактеристики*, 88.

Али. Во близина на станицата на Александрово, помеѓу Куманово и Скопје, постои мало теќе со гроб на Караџа Ахмед.

Во Струмица, поточно во струмичката област, пред Балканската војна имало бекташко теќе што го содржело гробот на светецот Исмаил-баба. Денес ова теќе е уништено“.²⁸

Покрај овие теќиња наведени од Хаслак, на почетокот на 20 век во Македонија се забележани и следниве бекташки теќиња и турбиња: турбето на Гази-баба во Скопје, теќињата Царар-баба и Којун-баба во Тетово, теќето на Џафер-баба во Гостивар,²⁹ во Штип на Хамза-баба, во Велес на Хаџе-баба, во Дебар на Али-баба,³⁰ во Кичево на Мухарем-баба.

Историско-политичките настани во овој период, како пропаста на Османлиската Империја, Балканските војни, Првата и Втората светска војна, негативно се одразиле врз бројноста на следбениците на бекташкиот тарикат, а во едно придонеле за затворање на многу бекташки теќиња во Македонија.

Некои од бекташките теќиња биле претворени во христијански храмови, како што е примерот со теќето Х’д’р-баба во Македонски Брод, кое во периодот меѓу двете светски војни било повторно обновено во црква Св. Никола.³¹ За ова се раскажува и меѓу бекташите кои велат:

Да ти кажам зошто е црквиче претворено, тоа треба да го знаеш, нели?! Во илјада деветсто дванајста, тринајста година со балкански војни, со доаѓањето на Србите на Балканот, веќе потполно се затвара теќето Х’д’р-баба... Теќе под клуч го ставаат... И сè до илјада деветсто триесет и четврта година, триес четврта, триес петта година обслуга вршеле муслимански, не духовни лица, муслимани. Турбедари ние викаме биле. По, најдобро речено последните луѓе коишто го напуштиле муслимани, во илјада деветсто триесет и четврта година Брод, тоа биле од Асан-бег, долу има еден сарај, одма по скалите она лево што е та куќата голема.³²

²⁸ Frederick William Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans, Vol. II*, (Oxford: Clarendon Press, 1929), 523–525.

²⁹ Metin Izeti, *Tarikati Bektaşian*, (Tetovo: Çabej, 2001), 163.

³⁰ Изети, *Тековите*, 196.

³¹ Види: Конеска, „Дилеме околу историјата на црквата Св. Никола или Х’д’р баба турбето во Македонски Брод“, 165; Александар Стојановски, „Едно потврдено предание“, Музејски гласник на Историскиот музеј на Македонија, 4, Скопје (1979), 53.

³² Сопствени теренски истражувања, 2019 година, Кичево, баба во бекташкиот тарикат на 60-годишна возраст, Турчин.

Бекташкиот тарикат за време на социјализмот

Во втората половина на 20 век, светла точка во зачувувањето на бекташката традиција во Македонија, Албанија и на Косово, било теќето во Ѓаковица под раководство на баба Казим Бакали. Голем број дервиши од различни теќиња од Македонија во лидерската функција баби биле назначени токму од ова теќе, односно насип зеле непосредно од раката на баба Казим.³³

Меѓутоа, наспроти ваквата позитивна дејност која што ја вршело ова теќе во Ѓаковица и баба Казим Бакали, за одбележување во социјалистичкиот период е „Договорот за слободна емиграција“, склучен помеѓу ФНР Југославија и Република Турција, во 50-тите години на 20 век, познат уште и како „Дентлменски договор“, со кој се предвидува иселување на турското население од ФНР Југославија во Република Турција. Овој договор бил судбоносен за тарикатскиот живот и теќињата во Македонија. До шеесеттите години на 20 век многу теќиња на подрачјето од средна и источна Македонија, кои некогаш ги населувале Турци, пропаѓале како резултат на преместувањето на населението, односно иселувањето на верниците од селата.³⁴ Во врска со иселувањето и причините за истото, интересна е изјавата на мојот соговорник:

„И се онадуват, договор се прат, кој сака може да си оди Турција. Па да се вратат во родниот крај. И селото бил кажуваат старите пет-сто пет-шеесет куќи Канатларци. Се враќаат, се враќаат, отишле, ми се чини, јас знаев дваесет и осум куќи останале население, Меди учителот вели триесет до триес два... До триесет сме останале, рачунај од шесто куќи...“³⁵

Оние бекташи кои не ја прифатиле оваа „слободна емиграција“ и кои останале во Македонија да ги сочуваат бекташките светилишта, дел од нив се соочиле со комунистичката власт, нејзиниот поглед кон верското прашање, но и одредени политички одлуки кои директно влијаеле врз (не)функционирањето на одредени теќиња.

„Комунистичката партија во однос на т.н. верско прашање барем декларативно прокламирала дека теистичкиот или атеистичкиот поглед на светот е приватно право или лична слобода на секој поединец. Притоа во август 1945 година Министерскиот совет на Демократска Федеративна Југославија донел уред-

³³ Ѓегајиќ, *Derviški*, 172; Конеска, „Преглед, 234.

³⁴ Виктор Трајановски, *Дервишкиот ред халвети-хајати во Охрид*, (Скоје Институт за етнологија и антропологија, Центар за етнологски истражувања и применета антропологија, 2018, 35-36.

³⁵ Сопствени теренски истражувања, 2019 година, Канатларци, дервиш во бекташкиот тарикат на 60-годишна возраст, Турчин.

ба за основање на државна комисија за верски прашања“.³⁶ „Во состав на републичките влади биле формирани републички комисиии за верски прашања кои требало да работат според упатствата на државната комисија. Верската комисија во Македонија била формирана во 1945 година и работела под претседателство на Епаминонда Поп Андонов. Задачата на оваа комисија била да ја проучи состојбата на верски план и да одржува контакти со православната црква како и со муслиманската и еврејската верска заедница во Македонија.“³⁷

Повеќето од соговорниците во однос на верската слобода за време на социјализмот, кажуваа дека бекташите немале некакви посебни проблеми и притисоци од тогашната власт, но сепак не било сеедно доколку одреден човек, особено доколку бил член на партијата или вработен во државни органи, е виден како оди на богослужба или дека има видна улога или титула во верската организација, во конкретниов случај во бекташкиот тарикат.

*Слушај вака, во Титовското време?... Не, не праеше проблеми... Не, не, притисок никаков не праеше... како сега е и тогаш истото беше... Од време никој нема прекинато.*³⁸

И покрај ваквата слика на умерен однос на комунистичката власт кон бекташите и нивните светилишта, во овој период се појавува една политичка одлука, односно донесен е закон за национализација кој ќе има негативен ефект врз одредени светилишта од различна конфесионална припадност, меѓу кои и врз одредени бекташки теќиња. Едно од бекташките теќиња кое било жртва на ваквата одлука, а кое што локалните власти решаваат да го национализираат и да го претворат во туристички објект е Харабати-баба теќето во Тетово. Одредени делови од ова теќе во 70-тите години на 20 век биле претворени во ресторан и хотел, со што на бекташките верници им било оневозможено правото на слободно исповедување на верата и пристап до нивното вековно светилиште. Во продолжение, како ваквата одлука се рефлектирала на нарациите на муслиманите од Тетово:

Угаснат је во Тетово. Знаете зошто? Зато што со законот за национализација, знаеме дека во илјада деветсто четириес петта година, тогаш беше, влезе комунизмот, односно конституирана беше новата Социјалистичка Република Југославија, Федеративна Република Југославија и тогаш за кратко време се изврши национализација... И

³⁶ Службен весник на ДФЈ, I/62, 21 август 1945 година, Уредба за основање Државна комисија за верски прашања, цитирано во Илиевски, Македонско-српските, 35.

³⁷ ДАРМ, ф. Претседателство на Влада на НРМ, 159. 2. 53/241 – 247, Извештај за работата и организацијата на Верската комисија, 5. VII. 1945 година. Цитирано во Илиевски, 35.

³⁸ Сопствени теренски истражувања, 2017 година, Канатларци, мухиб во бекташкиот тарикат на 70-годишна возраст, Турчин.

со законот им беа одземени сите објекти верски во цела Југославија беа одземени. И на христијанскиот свет и на муслиманскиот свет... Теќето после беше одземено и после тоа, после неколку години му даде на општината на Тетово, на беледието, на општината. Општината долго не го држеше, за две-три години го држеше, веднаш го предаде на Тетекс фирмата имаше една голема фирма на Тетекс. И Тетекс после го реставрира објектот, го направи како музеј, во состојба на музеј го донесе. Така да, јатаните посебно ги одвои, оние што се турбиња кај што имат, оние што се, сандуки... Кубури, мезарите. И подели Арабати-баба теќе посебно. Го направи то, заградено, посебно го напрај, тие работи што е и ресторан направи тука, Арабати-баба теќе ресторан. Кога сакате да одите во турбињето со билет се одеше, го претвори во музеј... Е така беше. Немаше тогаш. Таму еркан немаше. Ние што викаме бекташиски не се тераше патот на бекташиски тамо. Немаше.³⁹

Едно од бекташките теќиња кое успеало да се спаси од комунистичката власт и да го продолжи животниот век е Хусеин-баба теќето во Битола. Ова теќе според зацртаниот „Петгодишен план“⁴⁰ за развоток на градот Битола, требало да биде целосно срушено. Но, благодарение на Хусеин Таипи, виден жител од село Асамати, Преспа, воедно мухиб во бекташкиот тарикат, но пред сè партизан и симпатизер на комунистичката партија, кој успева да ги разубеди локалните власти да го изземат ова теќе од петгодишниот план и да дозволат бекташите и понатаму да ги извршуваат своите верски обреди во ова за нив драгоцено светилиште. Еве ја изјавата на соговорникот:

После четерс деветта така, сумливо од власта беше... сакаа да го урнат теќето, да се урне теќето... Планот... петгодишниот план, првиот петгодишен план го фати и теќето... Оти, по турско улочки, улочки, турски град... А таму има тулбе и баба Усеин и баба Сулејман, ту, во те, во тулбето, во една куќичка така се... Татко ми мој беше како да речам мухиб во теќето... И татко ми беше и член на партија. И сега татко ми бидејќи беше муш, ојде за време на борбата беше позадинец татко ми, соработуваше со Јовко Јовкоски од Љубојно. Јовко Јовкоски беше од цела Преспа главен во илегала... Оти тогај народот за чудо во Преспа, во партизанската војска, во партизанството само на-

³⁹ Сопствени теренски истражувања, 2019 година, Кичево, баба во бекташкиот тарикат на 60-годишна возраст, Турчин.

⁴⁰ Закон за Петгодишниот план на развотокот на народното стопанство на народна Република Македонија во годините (1947-1951), бр. 24, Год III, (Скопје: Службен весник на народна република Македонија, 1947).

шата фамилија влезе од Албнаците... активно учество само братот мој и татко ми... И кога стана така, ојде бабата го замоли такто ми мој, види Усеин да не се урне теќето. Моли овдека, старите луѓе и ќе идат. За старите сега, младите нека си одат по свој пат. И ојде татко ми во Битоља се најде со Васко Карангелески, со Дане Петкоски и генерали тие беа... И кај тие челните во Битола шо беше брат ми со нив партизан... со борците шо се среќаваше овде... во село Курбиново во црквата, таму се среќаваше. Пошта пренесуваше од Албанија овдека, јас ја читав поштата... И ојде овој кај овие борци шо ти реков во Битола и им рече вака и вака и вака. Да, така е. Рече, немојте да го рушите теќето. „- Нека го, има старите луѓе, нека одат. Старите луѓе, тој ни е Господ. Како што се верници. И рекоа: „-Не, ќе се рушит сетне... ќе го рушиме! И вака им рече: „-Добро“, рече. „-Ај да ги, уривајте ги црквите“! Им рече вака, „- Уривајте ги црквите, уривајте го и теќето“. И тогаш, престанаа тие.⁴¹

Бекташкиот тарикат во постсоцијалистичкиот период

По 1990 година бекташкиот тарикат во Македонија отворил нова страница во својата историја. Тоа е период кога се засилила активноста на практикување и следење на бекташкиот пат. Покрај активните Дикмен-баба теќето во Канатларци и Х'д'р-баба, односно Мухарем-баба теќето во Кичево, повторно се активира Харабати-баба теќето во Тетово, кое дури во 1993 година ја вратило својата основна функција.

Она што е за одбележување во постсоцијалистичкиот период, поточно во последните години од XX век, е идејата за формирање единствена заедница на бекташите во Македонија, која набрзо била правно реализирана од страна на бекташите од Харабати-баба теќето, но во која членувале и бекташи од Канатларци. Еден од соговорниците вели:

Бекташиската заедница во Република Македонија е регистрирана во две илјада година со помош на, овој беше на власт Арбен Џафери од ПДШ и ВМРО со Љубчо Ѓеорѓиовски кога беше на власт, тие нè регистрираа.⁴²

Нивната регистрација во Единствениот судски регистар траела само неколку години, т.е. до донесувањето на „Законот за правна положба на црква, верска заедница и религиозна група“⁴³ во 2007 година. Заради формално-правно за-

⁴¹ Сопствени теренски истражувања, 2017 година, Скопје, мухиб во бекташкиот тарикат на 89-годишна возраст, Албанка.

⁴² Сопствени теренски истражувања, 2013 година, Тетово, дервиш во бекташискиот тарикат на 58 годишна возраст, Албанец.

⁴³ Види: Указ за прогласување на законот за правната положба на црква, верска заедница и религиозна група, во: „Службен весник на Република Македонија“ бр. 113 од 20.09.2007 година.

доволување на критериумите за пререгистрација на овој закон, неизбежно било пререгистрација и на бекташката заедница.

Согласно моите истражувања, токму ваквиот закон за пререгистрација на верските заедници и религиозни групи, само ќе додаде дополнително масло во огнот, за и онака крвката состојба помеѓу бекташите во Македонија, при што ќе доведе до уште поголема поделба и разединување во бекташкиот тарикат.

Бекташите од Харабати-баба теќето сè уште не можат да извршат пререгистрација. Иако, навидум нивниот проблем лежи во пререгистрација, сепак, скриената заднина на проблемот е спорот на бекташката заедница со Исламската верска заедница во Македонија околу имотно-правните односи за објектот Харабати-баба теќе во Тетово. Според кажувањата на моите соговорници, ИВЗ го попречува формирањето и регистрација на оваа бекташка заедница за да не се добие самостоен правен статус, а со тоа да се оневозможи водењето на спорот за теќето во Тетово. Информаторот вели:

Ние од две илјади седма сме направиле документација, сè уште нас не не регистрираат и не третираат како Вранишковски нас бекташите овде во Македонија.⁴⁴

Приврзаниците на нерегистрираната Бекташка верска заедница од Тетово иницирале спор пред Европскиот суд за човекови права во Стразбур, бидејќи сметаат дека во земјава намерно им се попречува регистрација како самостојна верска заедница. Тие ги оспоруваат судските одлуки, според кои, нивното регистрирање се одбива со образложение дека во земјава веќе постои бекташка религиозна група со такво име и дека имаат исто учење како и Исламската верска заедница.⁴⁵

По донесувањето на „Законот за правна положба на црква, верска заедница и религиозна група“ во 2007 година, идеја за формирање на бекташка група се јавила и кај групата предводена од Муртеза халифе-баба од Кичево. Нивната идеја била реализирана на 10-ти септември 2010 година кога во Единствениот судски регистар била запишана „Ехлибејтска бекташиска религиозна група на Македонија“ со седиште во Кичево.⁴⁶ Оваа регистрирана група веднаш добила поддршка од Исламската верска заедница. Сулејман Реџеџи, поглаварот на ИВЗ, набрзо по регистрацијата на оваа религиозна група во медиумите изјавил: „Тие (Ехлибејтска бекташиска религиозна група на Македонија, м.з.) ја признаваат

⁴⁴ Сопствени теренски истражувања, 2013 година, Тетово, дервиш во бекташкиот тарикат на 58 годишна возраст, Албанец.

⁴⁵ Arben Sulejmani, Haji Bektash Veli and the Bektash Path in Albania and Macedonia, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Volume 34, Issue 1, Article 3, (2004).

⁴⁶ Види: *Службен весник на Република Македонија*, број 154, година LXIX, 7 декември 2012, достапно на: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/59A663CC6B61A64094D8390F618ACE5E.pdf>

ИВЗ како матична институција и се става крај на сите оние што сакаат да манипулираат и лажно да се претставуваат.⁴⁷

Согласно моите истражувања, членството кое се приклучило кон оваа регистрирана бекташиска религиозна група доаѓаат од различни места, главно од Кичево, но ги има и од Канатларци и Охрид.

Останатите бекташи, особено оние од Харабати-баба теќето, сметаат дека потегот на ИВЗ за признавање друга бекташка религиозна група е последица на проблемот со теќето во Тетово, а сè со цел да се оневозможи нивно понатамошно регистрирање и постоење и на тој начин да се изгуби правната битка околу сопственоста врз теќето.

Во 2018 година, според моите истражувања, меѓу бекташите се шири информација дека е регистрирана Бекташка верска заедница, но не со седиште во Тетово како што долго се очекуваше, туку со седиште во Х'д'р-баба теќето во Кичево.

Пред една недела бевме кај Ејуп-баба, прашавме за заедницата. Рече „-заедницата е регистрирана.“⁴⁸

Да бидат член во бекташиска заедница сега, бекташиската заедница пак е регистриран... Али престолнината е во Кичево. Кај Ејуп-баба, кај баба Ејуп. Ејуп-баба моментално можиме да го признаваме... и ние ќе го признаваме.⁴⁹

Ваквата состојба со бекташкиот тарикат во Македонија, односно чинот на регистрирање на два засебни верски субјекти: Бекташиска верска заедница и Ехлибејтска бекташиска религиозна група на Македонија, со можност за регистрирање на уште една бекташиска заедница со седиште во Харабати-баба теќето во Тетово, која чека судска разрешница од Европскиот суд за човекови права во Стразбур, само ја продлабочува и онака кривката состојба, при што ќе доведе до уште поголема поделба и разединување во бекташкиот тарикат во Македонија. Тоа секако се коси со основните начела и учењето на бекташкиот тарикат втемелени од Пирот, т.е. основачот Хаџи Бекташ Вели, базирани на принципите љубов и единство. Љубов кон Бог и кон човекот и единство меѓу верниците, припадници на бекташкиот тарикат.

⁴⁷ ИВЗ призна бекташка религиозна група, достапно на: <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=1022101013346&id=9&setIzdanie=22114>.

⁴⁸ Сопствени теренски истражувања, 2018 година, Канатларци, баба во бекташкиот тарикат на 55-годишна возраст, Турчин.

⁴⁹ Сопствени теренски истражувања, 2018 година, Канатларци, баба во бекташкиот тарикат на 55-годишна возраст, Турчин.

Литература:

Закон за Петгодишниот план на развитокот на народното стопанство на народна Република Македонија во годините (1947-1951), бр. 24, Год III, (Скопје: Службен весник на народна република Македонија, 1947).

ИВЗ призна бекташка религиозна група, достапно на: <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetail.asp?vest=1022101013346&id=9&setIzdanie=22114>.

Изети Метин, *Тековите на тесавуфот*, (Тетово: Здружение за културна афирмација „СКОФИА“, 2008).

Илиевски Борче, *Демографските карактеристики на Вардарска Македонија меѓу двете светски војни (анализа на југословенските пописи од 1921 и 1931 година)*, (Скопје: Филозофски факултет, 2017).

Иналџик Халил, *Османската Империја: класично доба 1300–1600*, (Скопје: Слово, 2004).

Конеска Елизабета, „Дилеми околу историјата на црквата Св. Никола или Х’д’р баба турбето во Македонски Брод“, *Гласник*, год. 50, број 1, Скопје, (2006).

Конеска Елизабета, „Преглед на бекташкиот дервишки ред во Р. Македонија“, *Балканите меѓу традицијата и модерноста. Административни, социјално-икономически и културно-просветни институции в балканските провинции на Османската империја (XVIII–XIX век)*, (Софија: ИК „ГУТЕНБЕРГ“, 2009).

Свети Наум Охридски – Чудотворец: *Исцелител и просветител на македонскиот народ*, <http://www.mn.mk/kultura/6390>.

Службен весник на Република Македонија, број 154, година LXIX, 7 декември 2012, достапно на: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/59A663CC6B61A64094D8390F618ACE5E.pdf>.

Стојановски Александар, „Едно потврдено предание“, *Музејски гласник на Историскиот музеј на Македонија*, 4, Скопје (1979).

Стојановски Александар, редактор, *Историја на македонскиот народ*, том втори, „Македонија под турска власт (од XIV до крајот на XVIII век)“, (Скопје: Институт за национална историја, 1998).

Трајановски Виктор, *Дервишкиот ред халвети-хајати во Охрид*, (Скопје: Институт за етнологија и антропологија, Центар за етнoлошки истражувања и применета антропологија, 2018).

Указ за прогласување на законот за правната положба на црква, верска заедница и религиозна група, во: „Службен весник на Република Македонија“ бр. 113 од 20.09.2007 година.

Afyoncu Erhan, “Reconstructing an empire: Mahmud II’s drastic change in state structure“, <https://www.dailysabah.com/feature/2018/07/06/reconstructing-an-empire-mahmud-iis-dramatic-change-in-state-structure>, (пристапено на 15.09.2020).

Anetshofer Helga, „Legends of Sari Saltık in the Seyahatnâme and the Bektashi Oral Tradition“, *Evlîyâ Çelebi, Studies and essays commemorating the 400th anniversary of his birth*, Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Robert Dankoff (eds.), Istanbul (2012).

- Ćehajić Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, (Sarajevo: Grafo-art atelje, 1986), 184; Елизабета Конеска, „Преглед“, 232.
- Çetin Oğuz, Centralization, Military Reform and the Abolition of Janissary Corps in the Late Ottoman Empire, https://www.academia.edu/12874519/CENTRALIZATION_MILITARY_REFORM_AND_THE_ABOLITION_OF_JANISSARY_CORPS_IN_THE_LATE_OTTOMAN_EMPIRE, (пристапени на 15.09.2020).
- Doganyılmaz Duman Didem, Alevi - Bektashi Belief in Balkans: A Historical Legacy, *Balkan Social Science Review* Vol. 7, (2016).
- Evliya Çelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, (Sarajevo: Svjetlost, 1967), (назив на оригиналот: Çelebi Evliya, *Seyâhatnâmesi*, Istanbul 1314/1896 – 1318/1900).
- Golpınarlı Abdülbaki, *Vilayetname, Menakıb-ı Hunkar Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995).
- Güney Taner, Muhammed Emirhan Onhan, “Abolition of Janissary Corps and Socioeconomic Reflections“, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, Vol. 6, number 2, Tekirdağ (2020), 66-81.
- Hasluck Frederick William, *Christianity and Islam under the Sultans, Vol. I*, (Oxford: Clarendon Press, 1929).
- Hasluck Frederick William, *Christianity and Islam under the Sultans, Vol. II*, (Oxford: Clarendon Press, 1929).
- Hoca Fadıl, Balkanlar’da İslamiyet’in Yayılmasında Sarı Saltuk’la İlgili Efsaneler ve Rivayetlerin Önemli, *Balkanlarda İslam*, (Miadı Dolmaya Umut, Muhammet Savaş Kafkasyalı (Editor), Tika, yayın 19, 2016).
- Izeti Metin, *Tarikatı Bektaşian*, (Tetovo: Çabej, 2001).
- Jazexhi Olsi, *The Bektashi Tarikah of Dervishes*, <http://reocities.com/djalosh/bektashi.pdf>.
- Kiel Machiel, *The Türbe of Sarı Saltık at Babadag - Dobrudja*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12871>.
- Mičijević Senad, *Sarı Saltuk, historija i mit*, (Mostar: Fondacija „Baština duhovnosti“, 1435/2014).
- Ocaklı Nuray, *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, (Ankara 2006), 30, <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003130.pdf>.
- Sulejmani Arben, *Haji Bektash Veli and the Bektash Path in Albania and Macedonia, Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Volume 34, Issue 1, Article 3, (2004).